

refleksyjny dotyczący zachodzących procesów przemian, jak przedstawił rejestracyjny ogląd postaw, zachowań ludzi pracujących na uczelni i pozostających z Nim w bezpośrednim kontakcie zawodowym i społecznym, oraz ludzi kultury i sztuki; wskazał na postawy koniunkturalizmu, niskie pobudki działań niezgodnych dla postępowania w życiu publicznym, a zwłaszcza naukowym i kulturalnym.

We wspomnieniach dużo miejsca poświęcił Profesor rodzinie, a w tym związkowi małżeńskiemu, synowi, wnucze; wskazał na najistotniejsze ogniwa życia rodzinnego, działalności edukacyjnej i publicznej.

Na pytanie jednego z wywiadów autobiograficznych „Co w życiu przyniosło Panu największą satysfakcję?” Profesor odpowiedział redaktorowi gazety lokalnej, w dzielnicy zamieszkania: „Gdybym miał to życie jeszcze raz przeżywać, to chyba niewiele bym podretuszował. Uważam moje życie za udane. Nie mam aż takich aspiracji do posiadania pewnych rzeczy, że jeżeli ich nie mam, to zaraz źle się czuję. Wojnę przeżyłem, komunę przetrzymałem, nie należąc do niczego. Mimo że byłem bezpartyjny, osiągnąłem kolejne stopnie naukowe aż do samej góry. I z tego jestem zadowolony” (s. 262).

Od początku lat 70. Profesora ważnym miejscem pracy twórczej i wypoczynku jest letni domek w Skorzewie w pobliżu Stężycy w przestrzeni Kaszubskiego Parku Krajobrazowego; czasami nazywa Profesor ów domek „zielonym gabineciem”. Zdjęcie z tego miejsca wybrał Profesor jako najważniejsze na okładkę dla swoich wspomnień, co też podkreślił w słowach: „Odchodząc z WNS UG, zabrałem wszystkie trzy tabliczki z moich pokoi katedralnych i umocowałem je na wewnętrznej stronie drzwi naszego domku letniego (...) doświadczony fotografik, utrwalił na zdjęciu moją osobę przy owej katedralnej symbolice – i postanowiłem, że to właśnie zdjęcie, symbolizujące moją drogę naukową do celu, jaki stanowiła «już tylko cywilizacja», jest najlepszą okładką dla moich wspomnień pod takim właśnie tytułem” (s. 247).

Lektura wspomnień Profesora prowadzi do wielu refleksji i pytań badawczych, a w tym też dotyczących prawdy i poprawności politycznej w danym czasie, a zwłaszcza ich urzeczywistnienia w życiu akademickim, w pracy naukowo-dydaktycznej. Profesor z właściwym sobie oglądem

rzeczywistości „z lotu ptaka”, aczkolwiek i jednocześnie z pozycji bezpośredniego zaangażowania ukazał obraz postaw, zachowań, wartości trójmiejskiego środowiska akademickiego, a w tym wyeksponował jego negatywne cechy.

Dokonania Profesora w dziele rozwoju nauki o cywilizacji wpisują się trwale w organizację Uniwersytetu Gdańskiego oraz dzieje rozwoju dyscypliny naukowej. Profesor dał się poznać jako Twórca odważny, przedsiębiorczy, krytyczny wobec otaczającej rzeczywistości, konsekwentnie dążący do urzeczywistnienia podjętych wyzwań i zadań. Autobiografia Profesora, jako że i tak można odczytać te wspomnienia w pełni odbija istotne Jego dokonania naukowo-badawcze i organizacyjne. W zapisie nie mało jest spostrzeżeń emocjonalnych zarówno wobec adwersarzy życia intelektualno-organizacyjnego, jak i osób darzonych szacunkiem i sympatią Profesora. Warstwa ta jest obiektywną rzeczywistością wszelkich autobiografii, pamiętników, wspomnień, dzienników itp.

Lektura wspomnień Profesora zasługuje na uwagę jako interesujące dokumentowanie postaw, zachowań, wartości nauczycieli akademickich, ludzi kultury oraz w ogóle życia publicznego. Ujawnia trafność słów Kazimierza Tetmajera, jak niebezpieczne dla życia intelektualnego są: fałsz, zawiść, płaskość, nikczemość, głupota” (K. Tetmajer, *Fałsz, zawiść...*).

Andrzej Chodubski

Adam Romejko, *Transformationskraft des Opfers. Ein Beitrag zum Opferdiskurs im Kreis des mimetischen Theorie*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007, ss. 234.

Tempo współczesnych przemian kulturowo-cywilizacyjnych w istotnym stopniu odbija się na sferze wartości, a w tym na postawach, zachowaniach, etyce, moralności. W sferze tej szczególnie miejsce zajmuje ofiara, ofiarność, ofiarowanie. Problem ofiary stał się przedmiotem poznania, zaprezentowanego z punktu widzenia humanistycznego, a w tym teologicznego w książce napisanej w języku niemieckim, pt. *Moc przemiany ofiary. Przyczynek do dyskusji o ofierze w ramach teorii mimetycznej*.

Ofiarę rozpatruje się w niej w kontekście zjawisk i procesów współczesnego świata, a w tym w rzeczywistości ujawniania się wielkich sprzeczności; odnosi się wartość ofiary do Polski, która jest postrzegana jako rzeczywistość zaznaczona przez nią w sposób szczególny. W analizie poznawczej zwraca się uwagę na problem podnoszenia ofiary w sztuce, a zwłaszcza w filmie i literaturze. Ważne miejsce zajmuje w niej postrzeganie ofiary jako oddania w rozumieniu chrześcijańskim, w nauczaniu Kościoła rzymskokatolickiego.

Istotę problemu poznawczego zaprezentowano w książce w czterech rozdziałach, zatytułowanych kolejno: I. „Współczesny świat i ofiara”, II. „Obecność problemu ofiary w filmie i powieści”, III. „Chrześcijańska ofiara jako oddanie”, IV. „Narastanie trudności w kontekście problematyki eucharystycznej”.

W rozdziale pierwszym podniesiono trzy zagadnienia: 1. Kontekst biograficzny (polski) kwestii świat współczesny a ofiara; 2. Współczesny świat: pełen sprzeczności; 3. Odrzucenie ofiary w filozofii i teologii na przykładzie Johna Rawlsa i Hansa Künga.

W drugim, zaprezentowano dwa filmy i dwie powieści. Filmy to: Andrieja Tarkowskiego „Ofiarowanie” i Lars von Trier „Przełamując fale”. Powieści to: Roberto Calasso *Upadek Kasz* i Adulosa Huxleya *Nowy, wspaniały świat*. W analizie każdej sekwencji wyodrębniono trzy elementy: 1. życie i dzieło danego autora; 2. prezentacja dzieła dotyczącego ofiary; 3. recepcja poszczególnych dzieł (w kolejności: „Ofiarowanie” – krytyka zachodniego materializmu – interpretacja filmu, „Przełamując fale” – metafora radykalnego ofiarowania – interpretacja filmu, *Upadek Kasz* – uwodząca moc postmodernistycznych opowiadań – interpretacja powieści, *Nowy, wspaniały świat* – świat bez problemów, cierpienia i ofiary – interpretacja książki).

W trzecim, zaprezentowano wykładnię ofiary według René Girarda. Wykład podzielono na zagadnienia, kwestie oraz pytania poznawcze; podstawowe zagadnienie to: 1. Teoretyczne podstawy teorii René Girarda; 2. Recepcja teologiczna i transformacja koncepcji Girarda: Raymund Schwager; 3. Liberalna recepcja René Girarda i jej fiasko. W analizie zagadnienia pierwszego znalazły się kwestie: 1. Szkic biograficzny; 2. Podstawowe pojęcia teorii mimetycznej (1. Mimesis,

2. Mechanizm kozła ofiarnego, 3. Ryty, tabu, zakazy, nakazy, mity); 3. Ofiara w myśleniu René Girarda (1. Racje historyczne i naukowe, 2. Religie archaiczne, 3. Stary Testament – Opowiadania biblijne, Prorocy i Psalmi, Księga Hioba, Sąd Salomona, 4. Nowy Testament – Jezus i faryzeusze, Pasja, Męczeństwo św. Szczepana, List do Hebrajczyków).

W analizie recepcji koncepcji René Girarda podniesiono kwestie: 1. Spotkanie z René Girardem; 2. Egzegeza dramatyczna; 3. Dramat w wielu aktach (1. Pierwszy akt: Rozpoczynające się Królestwo Boże, 2. Drugi akt: Odrzucenie Królestwa Bożego i sąd, 3. Trzeci akt: Zbawiciel przed sądem, 4. Czwarty akt: Duch Święty i nowe zgromadzenie); 4. Nowe pojęcie ofiary. W prezentacji liberalnej recepcji René Girarda wyodrębniono kwestie: 1. Georg Baudler, 2. Krytyka Rayunda Schwagera i René Girarda, 3. Odrzucenie krytyki, 4. Ekskursa: opinia Gianni Vattimo.

W rozdziale czwartym wyodrębniono trzy zagadnienia, tj. 1. Ofiara jako przyczyna upadku, potknięcia się człowieka (1. Upadek teologii ofiary w kontekście eucharystycznym, 2. Nowa teologia eucharystii na przykładzie przygotowania do pierwszej komunii w diecezji innsbruckiej); 2. Moc przemiany ofiary w świetle „teologii dramatycznej” (1. Rehabilitacja pojęcia ofiary przez Raymunda Schwagera, 2. Teologia dramatyczna eucharystii); 3. Moc przemiany ofiary w encyklice „Ecclesia de Eucharistia” papieża Jana Pawła II.

Zasadniczy wykład poprzedzają „Przedmowa” i „Wprowadzenie”. W „Przedmowie” przypomina się o okoliczności podjęcia studiów z zakresu teologii dramatycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu w Innsbrucku, gdzie studiował w latach 1904–1908 m.in. pierwszy biskup gdański Edward O'Rourke (1876–1943), oraz kieruje się słowa podziękowania do osób, z którymi się spotkał Autor książki w czasie realizacji wyzwania poznawczego, a w tym do duchownych i kolegów ze studiów, nauczycieli akademickich oraz osób, które okazały pomoc w przygotowaniu studium poznawczego do druku.

We „Wprowadzeniu” wskazuje się cel i zadania poznawcze, metody i techniki, prowadzące do rozpoznania hipotezy badawczej oraz informuje się o najważniejszych ustaleniach badawczych zawartych w pracy. Podkreśla się zjawisko nasilania się we współczesnym świecie przemocy, która rodzi ból i cierpienie, które postrzega

się w całym świecie dzięki nowoczesnym środkom masowej komunikacji. W rzeczywistości tej wyjątkową wartość stanowi ofiara. Zwraca się też w książce uwagę na zjawisko przemijania, a w tym zapominania, przewartościowań w warunkach przemian cywilizacyjnych itp. Zauważa się, że to, co dzisiaj jawi się jako nowoczesne, jutro może być odczytane jako przestarzałe i ulec zapomnieniu, a też podkreśla się, że historia ludzkości jawi się jako rzeczywistość, której zjawiska i procesy są wciąż aktualne, są społecznie nieprzemijające; do nich należy fenomen ofiary.

Za motto do rozważań o ofierze, z polskiego punktu widzenia, posłużyły w wykładzie słowa ks. Franciszka Rogaczewskiego (1892–1940), obrońcy polskości w Wolnym Mieście Gdańsku, który zawierzył swe życie „Chrystusowi i Ojczyźnie” (który 1 września 1939 r. został aresztowany przez hitlerowców, osadzony w obozie Stutthof, gdzie doświadczał wielu cierpień i upokorzeń, gdzie też złożył ofiarę śmierci. Przywołuje się w analizie poznawczej, a zwłaszcza w wymiarze egzemplifikacyjnym rozważania ks. Stanisława Bogdanowicza, zawarte w pracy *Bo przemoc widzę w mieście i niezgodę (Trudny początek Kościoła gdańskiego 1922–1945)*, (Gdańsk 2001).

Prezentując, tzw. wątek biograficzny przypomina się najważniejsze ogniwa przemian politycznych, opłaconych ofiarami, zaistniałe w Gdańsku oraz Polsce. Wyjątkową ofiarę złożyli Polacy w czasie II wojny światowej; przypomina się, że śmierć męczennika poniosło wtedy 2 779 polskich księży (s. 16). Wskazuje się na problem ofiar poniesionych w rzeczywistości zaborczej, po rozbiorach Polski, dokonanych w końcu XVIII w., przypomina się zestania polityczne, powstania niepodległościowe, co doprowadziło nawet do ujawnienia się idei mesjanistycznej, która wyraźnie zaznaczyła się po powstaniu listopadowym. Po II wojnie światowej w obliczu tzw. zimnej wojny znamienna stała się rzeczywistość ideologiczno-politycznego „rozdarcia” w położeniu politycznym Polaków. Nowa rzeczywistość, a w tym sycona nadziejami na wielkie przemiany ujawniła się 1 maja 2004 r., tj. po włączeniu Polski w strukturę Unii Europejskiej.

Charakteryzując oblicze współczesnego świata zwraca się uwagę na ujawniające się w nim liczne sprzeczności. Wskazuje się na tworzenie się tzw. globalnej wsi, powodowane postępowaniem

naukowo-technicznym, a zwłaszcza rozwojem nowoczesnych środków komunikacji, co skutkuje tworzeniem się nowej społeczności. W istotnym stopniu ramy jej funkcjonowania wyznaczone są przez media. Powodują one jednak tworzenie się „ideologicznego tygla”, w którym ważne jest znaczenie liberalizmu, tolerancji, relatywizmu. Tradycyjne wartości zastępuje rynek (rzeczywistość marketingowa).

W rozwoju cywilizacyjnym zauważa się ujawnianie się ładu dwubiegunowego, który obejmuje zarówno życie gospodarcze, jak i społeczno-polityczne. Mechanizmy budowy tej rzeczywistości generują ofiary, aczkolwiek ludzkość powierzchownie stara się odczytywać je jako naturalne koszty przemian. Obejmują one również sferę religii. Podejmowane są próby przenoszenia modeli marketingowych na jej grunt (s. 23).

Problem przemian cywilizacyjnych, a w tym w sferze duchowej jest przedmiotem ujęć filozoficznych, teologicznych oraz analizy przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych, a zwłaszcza humanistycznych. W wykładzie, zwracając uwagę na teorie ujawniające się w naukach humanistycznych oraz na nową filozofię życia społeczno-politycznego – liberalnego, demokratycznego, przywołuje się idee takich myślicieli, jak: John Rawls – określający zależności między moralnością i filozofią polityki i Hans Küng – wskazujący na istotę ofiary w rozwoju życia kulturowego. W refleksji uogólniającej zauważa się, że w kształtującym się ładzie globalnym, w technizowanym porządku społecznym, w rzeczywistości coraz wyraźniej pograżającej się w dehumanizacji życia społecznego z dużą siłą ujawnia się egoizm, który jest świadomie ukrywany przez architektów nowej rzeczywistości; jednocześnie też ujawnia się problem ponoszenia ofiary (s. 28).

W rozdziale drugim wskazuje się, że dominujący nurt liberalnego postrzegania świata, niemal eliminuje kategorię ofiary. Sytuuje się ją jednak we współczesnym filmie i literaturze. W analizie poznawczej przywołuje się dwa filmy i dwie powieści, gdzie problem ofiary jest głównym motywem funkcjonowania bohaterów. Pierwszy film jest dziełem rosyjskiego reżysera Andrieja Tarkowskiego (1932–1986), od 1983 r. tworzącego na Zachodzie. W wykładzie przybliża się sylwetkę reżysera oraz główne myśli zawarte w filmie. Ukazuje się zderzanie się: 1. natury i cywilizacji, niszczenia natury i rosnącej siły postępu nauko-

wo-technicznego, ścieranie się tradycji i nowoczesności, natury i wytworów techniki; 2. świata materialnego i duchowego. W recepcji krytyków, film Tarkowskiego jest krytyką materializmu zachodniego, rzeczywistości, której nie był w stanie zaakceptować reżyser przywykły do realiów rosyjskich. Ofiarowanie było dla niego niezgodne z tradycyjnym światem postaw materialistycznych, konsumpcyjnych. Ofiarowanie w tej rzeczywistości było pojmowane jako podarowanie *souveniru*, co odnoszono do ludzi, którzy „zgulibili wiarę”. W analizie zwraca się uwagę na postawy, zachowania, ideały, a w tym na determinizm konsumpcyjny, który jest źródłem różnego rodzaju konfliktów; zwraca się też uwagę na ujawnianie się w życiu kulturowo-cywilizacyjnym dobra i zła, na wszechobecność Boga, na potrzebę aktywności jako codzienny rytuał, oraz na zjawiska i procesy przeobrażania się świata (s. 45).

Reżyser Lars von Trier (ur. 1956), z pochodzenia duński Żyd ujawnia otwartość na znaki nowoczesności, postępu naukowo-technicznego. Legitymuje się bogatym dorobkiem twórczym, w którym podejmuje nośne kulturowo-cywilizacyjne zagadnienia współczesności, a w tym zderzania się wartości dziedzictwa przeszłości oraz wyzwań, wynikających z kształtowania się nowego społeczeństwa, a w tym dotyczące kwestii ideologicznych, religijnych oraz tematów sfery swobodnego tabu. W dorobku twórczym reżysera wyjątkowe miejsce zajmuje film „Przełamując fale”. Dotyczy on związku dwojga osób, o odmiennym świecie wartości oraz stosunku do nich instytucji Kościoła, najbliższej rodziny, przyjaciół.

W recepcji krytyków, film spotkała się z pozytywną oceną odbiorców, jako dzieło o istotnie dobrej (s. 57). Pozytywnie odczytano postawy i zachowania jego bohaterów: Jana i Bess. Odnosząc je do ładu wyznaniowego, pokazano złożone kwestie wyznaniowe, a w tym relacje prezbiterianizmu – tradycji chrześcijańskiej. Ofiarowanie jako główny motyw filmu jest różnie interpretowane. Związek Jana i Bess jest zarówno ładem odbieranym pozytywnie, jak i krytycznie; postawy i zachowania bohaterów są postrzegane jako „przełamywanie fali”, urzeczywistniania zachowań „niemożliwych jako możliwych”.

Autorem powieści *Upadek Kasz* jest pisarz włoski Roberto Calasso (ur. 1941). Z wykształcenia jest on literaturoznawcą. Wywodził się z domu o bogatej tradycji życia intelektualnego

oraz zaangażowania politycznego. Głównym bohaterem powieści jest Charles Maurice Talleyrand (1754–1838), biskup z Autun, polityk francuski, rzecznik wydarzeń rewolucyjnych 1789 r., minister spraw zagranicznych w czasie dyktatoratu, konsulatu i cesarstwa (1797–1807), reprezentant Francji na kongresie wiedeńskim (1815), gdzie określono nowy porządek polityczny w Europie po upadku Napoleona Bonaparte. W czasie rewolucji lipcowej 1830 r. zwolennik Ludwika Filipa I. W powieści, aktywność Talleyranda ukazano jako grę otaczaną mitem, ceremonią, lansowaniem ofiarności. Cieszył się do ostatnich dni życia aureolą szacunku, respektu społeczno-politycznego, aczkolwiek w rzeczywistości na nie nie zasłużył (s. 71). Istotny wątek w powieści stanowi analiza pojęcia „ofiarowanie”. Wskazując na różne jego odniesienia, zauważa się, że można usytuować je w „muzeach” bądź oddać na usługi „eksperymentu”. Zauważa się, że ta nie pasuje do filozofii współczesnych systemów życia kulturowo-cywilizacyjnego. W recepcji krytyków powieści, podkreśla się, że złożona rzeczywistość polityczna wymaga od społeczeństwa ofiar i ofiarności. W wykładzie przywołano m.in. recepcję powieści ujawnioną przez René Girarda.

Aldous Huxley (1894–1963) był pisarzem angielskim. Jego powieści przesycane są sceptyczną refleksją nad przyszłym losem współczesności. Ważne miejsce zajmuje w nich krytyczny stosunek do środowisk intelektualnych. Pisarz wywodził się z rodziny o bogatych tradycjach intelektualnych. Jego dziadek był znanym zoologiem, który zasłynął jako przeciwnik teorii ewolucji Karola Darwina. Ojciec był bibliografem i krytykiem literatury. Rodzina była zaliczana do tzw. angielskiej arystokracji intelektualnej.

W powieści *Nowy, wspaniały świat* pisarz ujawnił obraz utopijnego świata przyszłości, wizję zagrożeń cywilizacyjnych, a w niej miejsca jednostki w otaczającej ją rzeczywistości; ujawnił obraz technizowania, mechanizacji życia społecznego, ograniczenia do minimum sfery życia duchowego, co w konsekwencji prowadzi do degeneracji życia ludzkiego. Bohaterami powieści są znane osobistości międzynarodowego życia kulturowego, jak: Henry Ford (1863–1947), Karol Marks (1818–1883), Włodzimierz Lenin (1870–1924). W analizie zwraca się m.in. uwagę na wpływ mężczyzny na: życie rodzinne, stan zdrowia, procesy starzenia się, relacje między jednostką a grupami

społecznymi, sferę życia materialnego oraz na życie kulturalne (nauka, sztuka, religia). Religia ujęta jest jako kategoria przeszłości (s. 102).

W refleksji uogólniającej podkreśla się, że problem ofiary podnoszonej w sztuce przekonuje, że mimo pozornej jej nieobecności w rzeczywistości ona istnieje i jest siłą sprawczą zachowań ludzkich; jest ona obecna w życiu rodzinnym, towarzyskim, miłości, kulturze (nauce, sztuce i religii).

W rozdziale trzecim pogłębia się analitycznie z punktu widzenia chrześcijańskiej interpretacji ujawnianie się ofiary w życiu kulturowo-cywilizacyjnym. Prezentuje się wykładnię francuskiego antropologa i literaturoznawcy René Girarda (ur. 1923), autora ok. 16 książek oraz 200 artykułów, znanego przede wszystkim z popularyzacji teorii mimetycznej, tj. określającej stosunek między dziełem a światem wobec niego zewnętrznym; objaśniającej upodobanie się świata natury i wytworów kultury, wyjaśniającej upodobanie się zjawisk świata natury do rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej (mimetyzm, homochromia). W objaśnianiu antropologicznym zjawisk i procesów społecznych przywiązuje on dużą wagę do najstarszych religii oraz relikwowych zachowań ludzi. Odwołując się do dziedzictwa kulturowego ujawnia rolę siły, tzw. relikwowych zjawisk psychologii społecznej. Do nich należy, np. mechanizm kozła ofiarnego, tj. w przenośnym znaczeniu, zrzucania niesłusznie całej odpowiedzialności „za coś” na jednego, wybranego człowieka. W postępowaniu tym ważną rolę pełni ofiara, która generowana jest przez określoną społeczność, w imię rozwiązania określonych złożonych problemów, trudnych spraw, a zwłaszcza wymagających ponoszenia odpowiedzialności, bądź kary. W ślad za tym ujawniają się określone formy i techniki spełniania ofiary, które prezentuje się w wykładzie jako: ryt, tabu, zakazy, nakazy, mity. Jest to niezwykle ważna część zachowań społecznych. Obok mechanizmów spełniania ofiary strefa ta ujawnia się w całokształcie życia kulturowego ludzi. René Girard w jej objaśnianiu odwołuje się do myśli antropologicznej, m.in. Edwarda Burnetta Tylora (1832–1917), analizującego kultury prymitywne, James’a George’a Frazera (1854–1941), odwołującego się w poznaniu do folkloru, magii, przywództwa, znanego z książki *Złota gałąź*, Henri Huberta (1872–1927) i Marcela Maussa (1872–1950) – analizujących pro-

blem ofiary z socjologicznego punktu widzenia, zwłaszcza w ładzie przestrzenno-kulturowym indyjskim i hebrajskim, a też Zygmunta Freuda (1856–1939), twórcy psychoanalizy, jej teorii i metody, autora m.in. książki *Totem i tabu*. Teoria jego objaśnia wiele zachowań ludzkich sferą popędu seksualnego oraz jego tłumieniem. Sferę tę uzna on za główną sprężynę postępowania człowieka, a w tym składania ofiary. Rzeczywistość tę egzemplifikacyjnie odnosi m.in. do relacji dziecko – matka, dziecko – ojciec. W interpretacji René Girarda religia stara się problem ofiary kanalizować, umniejszać w ramach życia społecznego. Egzemplifikuje się kwestię tę wykładnią, zawartą w „Starym Testamencie”, m.in. historią Kaina i Abla, historią Józefa i jego braci; przywołuje się też nauczanie proroków – interpretatorów dziejów narodowych, organizujących ład społeczny przez głoszenie katastrofy oraz potrzebę zachowania wierności wobec Boga i Prawa. Wskazuje się też na rolę i znaczenie w procesie organizacji życia społecznego psalmów – pieśni poetyckich o treści religijnej, swojego rodzaju śpiewanej modlitwy.

W analizie problemu ofiary istotny wątek stanowi przywołanie *Księgi Hioba*. Hiob, bohater biblijny poddany został próbie wierności pobożności, przeciwności losu, upokorzenia znosił cierpliwie nie tracąc wiary w sprawiedliwość boską. Za postawę uzyskał nagrodę. Dla otoczenia jawił się jako jednostka, która dopuściła się grzechu skoro skazany został na cierpienie. Hiob przekonywał zaś, że również sprawiedliwi mogą cierpieć z Bogu tylko znanych powodów. Ze „Starego Testamentu” przywołuje się, z punktu widzenia analizy ofiary, wątek o „sądzie Salomona” – króla Izraela z I w. p.n.e. syna Dawida, który umocnił państwo, zbudował pałac i świątynię w Jerozolimie, którego uznaje się za autora *Pieśni nad pieśniami* oraz *Przypowieści*, którego okryła aureola mądrości i sprawiedliwości (wyroki salomonowe).

Odwołując się do „Nowego Testamentu” René Girard przywołuje nauczanie Ewangelii dotyczące m.in. Jezusa i faryzeuszy. Zwraca się uwagę na ujawniającą się w rzeczywistości religijnej przemocy, gwałtu, ofiary (s. 149). Przypomina Pasję – opisy Męki Pańskiej (Jezusa Chrystusa) zawarte w czterech Ewangeljach (według św. Jana, św. Łukasza, św. Marka i św. Mateusza) oraz ich interpretację. Przedmiotem analizy jest postać św.

Szczepana – pierwszego męczennika chrześcijańskiego, ukamienowanego za bluźnierstwo oraz *List do Hebrajczyków*, dotyczący związku Boga i ludzi, gdzie ważne miejsce zajmuje problem ofiary.

Wykładnia René Girarda stała się przedmiotem analizy Raymunda Schwagera (1935–2004). Jako badacz teologii dogmatycznej podjął się on objaśnienia ustaleń myśliciela z pozycji *stricto* teologicznej. W egzegezie – wyjaśnianiu i komentowaniu tekstów religijnych, zwłaszcza biblijnych, odniósł się do szerokiego kontekstu poznawczego, co też zostało starannie ukazane w prezentowanej książce. W interpretacji Raymunda Schwagera ujawnił się obraz ofiary, na którą wywiera przemożny wpływ dana rzeczywistość kulturowo-cywilizacyjna. Rzeczywistość ta konweniuje z teorią mimetyczną.

Objaśniając ofiary zarówno przez René Girarda, jak i Raymunda Schwagera nie są jednoznacznie odczytywane przez znawców problemu. Ujawnia się w wiele odmiennych wątkach interpretacyjnych oraz ich krytyka. Rzeczywistość tę przybliżono w wykładzie, oraz w refleksji uogólniającej, zauważa się, że teoria mimetyczna René Girarda różni się w istotnej mierze od innych objaśnień, zwłaszcza teorii dotyczących przemocy (gwałtu) wiążącej się z problemem ofiary (s. 195).

W rozdziale czwartym książki podjęto próbę zarysowania problematyki ofiary z punktu widzenia istoty eucharystii – najważniejszego sakramentu będącego pamiętką Ostatniej Wieczerzy, ofiarą Nowego Przymierza oraz świętą ucztą ofiarą. Podnosi się w analizie kwestie ofiary jako przyczyny upadku, potknięcia; stawia się pytanie – czy ofiara jest kategorią tabu w nauczaniu teologicznym? (s. 199). Nowe wyzwania dyktowane przez rzeczywistość kulturowo-cywilizacyjną zilustrowano nauczaniem, przygotowującym do pierwszej komunii w 2001 r. w diecezji innsbroskiej. Mottem przygotowań tych było przesłanie „Być we wspólnocie (jedności) wiary i życia (swego postępowania)”. W celu realizacji zadania, postawiono dzieciom określone zdania, które miały urzeczywistnić w czasie przygotowań do pierwszej komunii (s. 201). Zadanie okazało się ważnym wyzwaniem dla dzieci i ich najbliższych, a zwłaszcza rodziców. Wymagało istotnej ofiarności.

Rozpatrując problem ofiary z punktu widzenia teologii dramatycznej zauważa się, że ludzie potrzebują uczestnictwa w życiu eucharystycznym,

jak też jednocześnie ujawnia się potrzeba prze-wartościowywania i aktualizacji porządku liturgicznego, ujawnia się też potrzeba odwołania się do Pasji, do przykładów z życia Jezusa Chrystusa. Na istotę mocy przemiany ofiary zwrócił uwagę 17 kwietnia 2003 r. papież Jan Paweł II w encyklice „*Ecclesia de Eucharistia*”.

W „Zakończeniu” książki dokonano refleksyjnego oglądu problemu ofiary zarówno w kontekście dziedzictwa przeszłości (doświadczenia oraz myśli teologicznej, filozoficznej, ogólnohumanistycznej), jak i współczesnych przemian cywilizacyjnych. Wskazuje się, że ofiara ma szczególnie wymiar w odniesieniu do polski, przypomina się, że już św. Wojciech przybywając nad Bałtyk złożył ofiarę ze swego życia; w kolejnych stuleciach ofiara zmieniała swój wymiar. Obecnie jest postrzegana w wielu odniesieniach, jest ponoszeniem kosztów za funkcjonowanie w określonej rzeczywistości dziejowej zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym. Teologiczny ogląd ofiary, a w tym przywoływanie obrazu Jezusa Chrystusa, miłości Bożej jest drogowskazem dla ludzkości, ukazującym jaka jest wartość ofiary.

Integralną część prezentacji problemu poznawczego stanowi „Bibliografia”. Wskazano w niej podstawowe opracowania, w tym głównie obcojęzyczne, stanowiące bazę do pogłębiania wiedzy o problemie ofiary.

Książka zasługuje na dużą uwagę poznawczą w analizie współczesnych przemian kulturowo-cywilizacyjnych, zwłaszcza z punktu widzenia wartości, wpisanych w rzeczywistość moralności i polityki, objaśniania antropologicznego, politologicznego i teologicznego.

Andrzej Chodubski

Maria Kola Fundusze Pomocowe Unii Europejskiej jako czynnik poprawy konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń 2007, ss. 445.

Radykalne zmiany polityczne, ustrojowe i gospodarcze, które dokonały się w latach 1989–1990 w Polsce stworzyły zręb nowego systemu polityczno-ustrojowego. Wymusiły one na wielu podmiotach przekształcenia, których pewnie nie do-